

УДК 811.112.2'06'272'373.43

ТУПАХІНА О. В.

*(Запорізький національний університет)***КОГНІТИВНО-ДЕРИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СКОРОЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМУ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена дослідженню когнітивно-дериваційного аспекту скорочення. Встановлені продуктивні типи та моделі утворення скорочень та фактори, якими обумовлена їх поява.

Ключові слова: скорочення, акронім, аббревіатура, неологізм, модель, мовна аналогія.

Тупахина О. В. Когнитивно-деривационный аспект сокращения как механизма неологизации немецкого языка конца XX – начала XXI столетия. Статья посвящена исследованию когнитивно-деривационного аспекта сокращения. Установлены продуктивные типы и модели образования сокращений и факторы, которыми обусловлено их появление.

Ключевые слова: сокращение, акроним, аббревиатура, неологизм, модель, языковая аналогия.

Tupakhina O. W. Cognitive-derivative aspect of abbreviation as a mechanism of neologisation of German since the end of XX – to the beginning of XXI century. The article deals with the problem of cognitive-derivative aspects of abbreviation. The productive types and patterns of abbreviation and the factors that caused their appearance are defined here.

Key words: abbreviation, acronym, initialism, neologism, model, language analogy.

За даними наукових досліджень, серед «нерегулярних» (за термінологією В. І. Заботкіної) [Заботкіна 1989, с. 35] способів утворення морфологічних неологізмів німецької мови найбільш активним в останні десятиліття є **скорочення**. Актуальність дослідження зумовлена іманентним поповненням лексичного складу німецької мови неологізмами, утвореними за допомогою цього словотворчого механізму (18% від всього вокабуляру сучасної німецької мови).

Метою даної роботи є системний опис скорочень, як засобів фіксації осмислених людиною фрагментів реального світу, а основне **завдання** полягає у встановленні продуктивних типів та моделей, за якими вони утворені, а також виявленні зв'язку між їх когнітивними та морфологічними структурами.

Об'єктом аналізу статті є неологізація як комплексний лінгвокогнітивний процес, спрямований на оновлення лексико-семантичної системи, а її **предметом** - неологізми, утворені внаслідок дії когнітивно-дериваційного механізму скорочення.

У загальному вигляді процес утворення скорочень можна визначити як заміну будь-якого стійкого мовного вислову (слова, словосполучення) в усній або письмовій мові на коротший вираз на базі матеріалу першого висловлювання зі збереженням загального змісту, тобто як конденсацію словосполучення за рахунок редукції плану вираження вихідної синтагми [Кудрявцева 2004, с. 151].

Науковий інтерес у рамках нашого дослідження скорочення становить як спосіб неологізації, в основі якого лежить спрямований лінгвокогнітивний процес, що виконує здебільшого завдання передачі та прийому максимальної кількості інформації з мінімальною затратою зусиль людини, раціоналізація використання в комунікативних цілях матеріальних елементів мови. Саме завдяки компресивній функції цей механізм словотворення відіграє провідну роль у творенні неологізмів [Зацний 1997, с. 55].

Стрімкий розвиток лексичного складу за рахунок скорочення зумовлений як естра- так і інтралінгвістичними факторами. Серед зовнішніх чинників велику роль відіграють постійне прискорення темпів сучасного життя, науково-технічний прогрес, зміни в політичній, економічній сферах тощо. Усе це викликає потребу в економії мовних ресурсів, принцип якої полягає в досягненні максимального комунікативного ефекту за допомогою найменшої кількості мовних засобів. Саме цей механізм уможлиблює зменшення матеріальної оболонки лексичних одиниць, збільшуючи при цьому швидкість та межі доступу інформації від адресанта до адресата. Окрім того, скорочення дає змогу створити цільнооформлені слова там, де раніше існував лише опис поняття.

Проблематика, пов'язана з дослідженням скорочень, широка та багатопланова. Їх вивчення ускладнюється тим, що вони мають надзвичайно різноманітний характер, до того ж деякі скорочення тісно змикаються з символами, умовними позначеннями, мнемодіаграмами, стенографічними записами і т.п.

Типологію скорочень складають графічні та лексичні одиниці. Графічні скорочення є, по суті, стенографічним записом і вживаються тільки в письмовому мовленні. Лексичні ж

становлять основну масу скорочень, адже спектр їх застосування значно ширший: він охоплює як письмове, так і усне мовлення. Лексичні скорочені позначення поділяються на ініціальні (редуковані до початкової літери) та односкладові одиниці (рис. 3.1.).

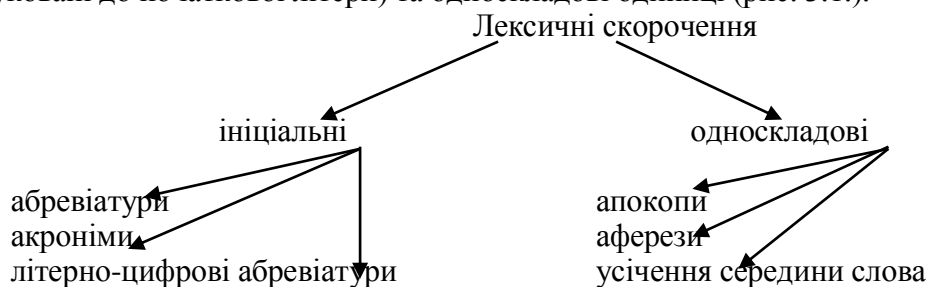

Рис. 3.1. Класифікація лексичних скорочень

До першого типу відносяться власне абревіатури, що читаються політерно і акроніми. Окрім того, як цей вид скорочених форм ми кваліфікуємо і «літерно-цифрову» абревіацію, яка полягає в залученні «елементів чисельного позначення десигнатив» [Махачашвілі 2008, с. 72].

Так, у сучасній німецькій мові активно вступає в дериваційні зв'язки цифровий символ «2» для графічного позначення англійської частки «to», напр.: *die P2P-Börse, die P2P-Tauschbörse, der P2P-Nutzer, der P2P-Nazi* тощо.

Legale Musikshops können noch so günstig sein, denn solange Musik gratis über P2P-Börsen erhältlich ist, werden viele Anwender nicht etwa ihren Geldbeutel zücken, sondern ihren Musikhunger kostenlos – und zumeist illegal – stillen (Süddeutsche Zeitung, 07.09.2006).

До другого типу належать лексичні одиниці, редуковані до початкового складу слова (апокопи), слова зі збереженням кінцевого елемента за умови опущення початкового (аферези) та скорочення, утворені шляхом редукції початкового та кінцевого елементів слова [Снікєєва 2006, с. 88].

Ініціальний тип скорочення може бути проілюстрований такими абревіатурами: *DRM – digitales Rechtemanagement, REIT – Real Estate Investment Trust, VDSL – Very High Data Rate Digital Subscriber Line, VOIP – Voice over Internet Protocol* тощо.

Mit dem digitalen Rechtemanagement (DRM) versuchen sich die Verlage vor Raubkopien im Internet zu schützen (Die Welt, 14.06.2011).

Надзвичайно широкого поширення в сучасній німецькій мові набули й акроніми (21%) – «абревіатури, утворені із початкових звуків слів або сполук, що вимовляються як єдине слово» [Селиванова 2010, с. 19]. Вони заслуговують найретельнішого вивчення як один із нових і перспективних способів словотвору.

Чим довше скорочення, тим більша ймовірність його вимови як повнозначного слова. І навпаки, якщо ця одиниця коротка, зростає ймовірність її літерної вимови. Скорочення з двох букв звичайно вимовляються по літерах, слова з трьох букв можуть мати як звукову, так і літерну вимову, напр.: *FOC – Factoryoutletcenter* (торгівельний центр із прямими продажами від виробників), *TAN – Transaktionsnummer* (код, який потрібен для проведення онлайн-банкінгу), *PID – Präimplantationsdiagnostik* (генетичне дослідження ембріона до його імплантації в матку), *GASP – Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik* (спільна зовнішня та внутрішня політика), *MONK – Mensch ohne nennenswerte Kenntnisse* (людина, яка не вирізняється особливими знаннями та має obsesивно-компульсивні розлади психіки), *NOA – Nichtobligatorische Ausgaben* (необов'язкові витрати), *MEM – mobile ethnische Minderheit* (мобільна етнічна меншість / цигани), *(DAU – Dummster anzunehmender User* (некомпетентний користувач ПК), *dafa – Dummster anzunehmender Forenadministrator* (некомпетентний адміністратор форуму), *daNA – dümmster anzunehmender Netzwerkadministator* (найнекомпетентніший адміністратор мережі).

In den Bereichen Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik (GASP) sowie Justiz und Inneres hat das Parlament jedoch nur geringe Bedeutung (Süddeutsche Zeitung, 27.03.2011).

Фіксуючи таке стрімке поширення акронімії, деякі лінгвісти вирішили вказати на необхідність зупинити цей процес, який вони характеризують як акроніманію. У свою чергу, ці критики цілком слушно були звинувачені в акронімафобії [Barry 1991, с. 77].

Не дивлячись на те, що на сучасному етапі розвитку німецької мови спостерігається тенденція до словотвору за допомогою ресурсів англійської та французької мов, напр.: *BIOS –*

basic input output system = *Basis-Eingabe-Ausgabe-System*; *FAQ* – *frequently asked questions*; *CGT* – *Confédération Générale du Travail* = *Allgemeiner Gewerkschaftsbund*; *CEO* – *Chief Executive Officer*; *COO* – *Chief Operating Officer* тощо, великий інтерес становлять аббревіатури, що є продуктом власне німецького словотвору.

So muss im BIOS des Rechners (des richtigen) die Hardware-Virtualisierung aktiviert sein, sonst bricht die Installation unter Umständen ab (Der Spiegel, 25.09.2011).

Великий пласт неологізмів, утворених шляхом аббревіації від німецьких слів, становлять (60%):

1. Скорочення найменувань союзів між державами, технічних приладів, назв державних установ, хвороб, ліків тощо (54%), напр.: *KSZE* – *Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa* (Нарада з безпеки та співпраці з Європою); *ALU* – *Arbeitslosenunterstützung* (Допомога безробітним); *IAEO* – *Internationale Atomenergiebehörde* (Міжнародне агентство з атомної енергії); *ADHS* – *Aufmerksamkeitsdefizit- / Hyperaktivitätsstörung* (синдром дефіциту уваги та гіперактивності) тощо.

Kurze Zeit später wechselte er zur Nato nach Brüssel und danach zur KSZE (Die Welt, 07.03.2011).

2. Неповні слова, в яких перший компонент представлений однією літерою (9%), напр.: *die V-Leute* (*Verbindungs- oder Vertrauensleute*); *die U-Musik* (*Unterhaltungsmusik*); *die E-Musik* (*ernste Musik*); *der Z-Soldat* (*Soldat auf Zeit*); *die E-Wahl* (*elektronische Wahl*); *das E-Learning* (*elektronisches Lerning*) тощо;

Das Gericht hatte das Verfahren im Januar 2002ausgesetzt, weil ihm das Ausmaß des Einflusses der V-Leute unklar war (Tagesschau, 18.03.2003).

3. Скорочення популярних власних назв (5%), напр.: *BB* – *Bertolt Brecht*, *TM* – *Thomas Mann* тощо;

4. Жартівливі імітації офіційних аббревіатур (32%): *EDV* – *Ende der Vernunft* (*elektronische Datenverarbeitung*); *GMBH* – *Gesellschaft mit bösen Hintergedanken* або *Gesellschaft mit beschränkter Hoffnung* (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*); *DIN* – *Damit Idioten nachmessen* (*Deutsche Industrie-Normen*); *NATO* – *Nervöse Admirale trainieren Overkill* (*Nord-Atlantikpakt-Organisation*); *SPD* – *Sehr peinliche Dinge* (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*); *BMW* – *Bayern müssen warten* (*Bayerische Motorenwerke*); *OPEL* – *Ost-Polnisches Ersatzteil-Lager* або *Ohne Power ewig letzte*; *MAZDA* – *Mein Auto zerstört deutsche Arbeitsplätze*; *LADA* – *Letzter auf der Autobahn*; *ZAFAS* – *Zentrale Anlaufstelle für allen Scheiß* (*zertifizierter Arbeitsfähigkeitsassessor SIM*) тощо;

5. Омоформи, що мають однакове звучання та написання в певних граматичних формах, але відрізняються за значенням (10%): *DVD* – *англ. digital versatile disc / нім. deutsche Vereinigung für Datenschutz*; *TL* – *technische Lieferbedingungen / technischer Leiter*; *AK* – *Aktienkapital / Armeekorps*; *o.O.* – *ohne Ort / ohne Obligo* тощо.

Про закріплення нових скорочень у мові свідчить факт побудови від них похідних слів – двохкомпонентних композитів, утворених за моделлю «**скорочення** + **БМ**». Перший елемент таких новотворів має статус лексичної одиниці з усіма дериваційними можливостями, а найпоширенішими складниками є такі скорочені позначення:

- *SMS* (англ. *Short Message Service*): *die SMS-Sucht, der SMS-Spruch, der SMS-Tarif, die SMS-Politik, der SMS-Klingelton, das SMS-Quizspiel, die SMS-Botschaft, der SMS-Service*.

Ein SMS-Service informiert Sie automatisch sofort nach Veröffentlichung über die ersten Hochrechnungen und das vorläufige amtliche Endergebnis (Handelsblatt, 16.09.2005).

- *MMS* (англ. *Multimedia Messaging Service*): *der MMS-Infodienst, die MMS-Fahrkarte, der MMS-Versand, MMS-tauglich*.

Die Umsätze aus mobilem Internetzugang und mobiler Mail seien mittlerweile höher als die Erlöse aus dem SMS- und MMS- Versand (Der Spiegel, 16.02.2009).

- *IT* (англ. *Information Technology*): *der IT-Dienstleister, der IT-Berater, der IT-Experte, die IT-Industrie, die IT-Lösung, die IT-Investition*.

Das Branchentreffen will Musikschaffende stärker mit der IT-Industrie vernetzen (Die Welt, 02.09.2011).

- *UMTS* (англ. *Universal Mobile Telecommunications System*): *die UMTS-Technik, der UMTS-Markt, die UMTS-Technologie, die UMTS-Versteigerung, das UMTS-Zeitalter*.

Die weltgrößte Mobilfunkgruppe Vodafone macht Düsseldorf zu einem Dreh- und Angelpunkt für die nächsten Schritte ins UMTS-Zeitalter (Berliner Zeitung, 08.12.2000).

- WM (die Weltmeisterschaft): die WM-Arena, der WM-Held, die WM-Stadt, die WM-Generalprobe, die Heim-WM.

Damit ging die WM-Arena für 2006 offiziell in die Verantwortung der FIFA über, die nun das Hausrecht innehat (Leipziger Volkszeitung, 14.06.2005).

- TV (англ. television): das TV-Duell, die TV-Gruppe.

Sie warnen aber zugleich davor, das TV-Duell als „wahlentscheidend“ zu überschätzen (Rhein-Zeitung, 23.08.2002).

- DSL (англ. Digital Subscriber Line): der DSL-Kunde, der DSL-Markt, die DSL-Flatrate, das DSL-Modem тощо.

Gegen den Aufschrei der Wettbewerber, genehmigte der neue Regulierungspräsident die DSL-Flatrate der Telekom (Die Welt, 08.01.2000).

За допомогою цієї моделі мова «долає структурні обмеження, які зумовлені недостатньою адаптацією іншомовного елемента в мовній системі» [Крысин Л. П., Ю. Хак Су, 1998, с. 20]. У німецькому лінгвістичному просторі активно функціонують скорочення, пов'язані з техносферою, що пояснюється її стрімким розвитком, напр.: *DSL* → *das DSL-Geschäft* – DSL-бізнес; *der DSL-Zugang* – DSL-доступ; *EDV* → *der EDV-Fachmann* – експерт з IT; *die EDV-Anlage* – комп'ютерна система; *IT* → *der IT-Berater* – консультант з IT; *die IT-Firma* – IT-компанія; *die IT-Sicherheit* – IT-безпека; *GPRS* → *das GPRS-Roaming* – GPRS-роумінг тощо.

Daran führt bislang kein Weg vorbei, weil mir momentan kein EDV-Fachmann garantieren kann, dass ich die Datenformate von heute noch in hundert Jahren lesen kann (Süddeutsche Zeitung, 21.08.2011).

Комунікативні потреби суспільства виявляються у прагненні до швидшого обміну інформацією із незначним навантаженням на пам'ять. Ця мета може бути досягнута за допомогою економії мовних засобів, тенденція до якої є визначальним фактором появи прямих іншомовних запозичень на базі скорочень [Tautenhahn 1998, S. 4].

Найбільш числену групу запозичень-скорочень становлять ініціальні лексичні скорочення. Так, неологізмами з низьким ступенем мотивованості виявляються акроніми та аббревіатури, оскільки вони є інтернаціоналізмами, а явища, які ними позначені, настільки міцно увійшли в побут сучасної людини, що вона не відчуває потреби в їх дешифруванні, напр.: *PR* – *Public Relation*; *VIP* – *Very Important Person*; *LAN* – *Local Area Network*; *WAP* – *Wireless Application Protocol* тощо.

Висновки. За допомогою скорочення складні поняття акумулюються в одній лексичній одиниці шляхом мовної аналогії. Внаслідок цього не відбувається ускладнення існуючої моделі [Мосієнко 2011, с. 5]. Такий розвиток дериваційного механізму наближає його до словоскладання, що обумовлено опором мови до надмірної деталізації.

Виникнення великої кількості неологізмів, у творенні яких беруть участь кілька дериваційних механізмів, розширення та синтез базових моделей свідчать про ускладнення процесу номінації та системність словотвору німецької мови кінця XX – початку XXI століття.

Перспективним для подальших досліджень видається вивчення функціонування скорочень у різноманітних за стилістичними та жанровими особливостями текстових повідомленнях, аналіз їх прагматичного потенціалу у різних дискурсивних формаціях.

Література

- Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови / С. М. Єнікєєва. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 303 с. *Заботкина В. И.* Новая лексика современного английского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с. *Защный Ю. А.* Неологизмы английского языка 80-90 годов XX столетия / Ю. А. Защный. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. – 396 с. *Крысин Л. П., Ю. Хак Су.* О словообразовательных возможностях иноязычных неологизмов / Л.П. Крысин, Ю. Хак Су // Филологические науки. – 1998. – № 3. – С. 15-21. *Кудрявцева Л. А.* Моделирование динамики словарного состава языка / Л.А. Кудрявцева. – К.: ИПЦ «Киевский университет», 2004. – 208 с. *Махачашивілі Р. К.* Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: Монографія. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 204 с. *Мосієнко О. В.* Номінативна організація американського газетного дискурсу: лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.В. Мосієнко. – Донецьк, 2011. – 20 с. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с. *Barry J.A.* Technobabble / J. A. Barry. – Cambridge, MA: MIT Press, 1991. – 268 p. *Tautenhahn K.* Anglizismen im Sportteil der Freien Presse! 1995 und 2005. Eine Untersuchung. Wissenschaftliche Arbeit im Fach Englische Sprachwissenschaft Text. / K. Tautenhahn. — Technische Universität Chemnitz, 1998. – 88 S.